

Розділ I

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 321 (477)

Михальченко Микола Іванович

доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Теоретико-методологічні засади дослідження процесів трансформації сучасних політичних інститутів України

Автором характеризуються конкретно-історичний, цивілізаційний, структурно-функціональний, порівняльний, синергетичний, класово-груповий, системний та інші підходи при дослідженні процесів трансформації політичних інститутів.

Ключові слова: політичні інститути, політичні процеси, політичний аналіз, системний аналіз, формування методології, методологічні принципи.

Світ живе в умовах високоінституціоналізованих суспільств з різними типами режимів: тоталітарних, авторитарних, демократичних, перехідних і т. д. Будь-яка сфера людської діяльності — економіка, політика, побут, спорт — організовані за визначеними зразками, законами, традиціями, їх діяльність регулюється спеціальними інституціями: державою, інститутами громадянського суспільства, лідерами, елітами. Спектр таких інституцій відповідає людським і суспільним потребам виробництва і розподілу матеріальних і духовних благ, комунікації, колективної та індивідуальної безпеці, захисту здоров'я нації конкретної людини, соціального контролю за поведінкою членів суспільства у всіх сферах життєдіяльності.

Політичні інститути, які регулюють здійснення влади і доступ до неї, політичну діяльність колективних та індивідуальних суб'єктів політичного життя — є одними з найголовніших. Кожний з політичних інститутів здійснює чітко або аморфно визначений вид політичної діяльності і включає у себе: спільність, групи, які спеціалізуються на виконанні їх функцій і норм, по регуляції відносин в середині інституту з іншими політичними і неполітичними інститутами, матеріальні і духовні ресурси політичного інституту, необхідні для реалізації її цілей. У процесі інституціоналізації суспільств трансформуються як відносно стійкі форми політичних інститутів (наприклад парламент), так і стихійні і нестійкі форми політичної діяльності (наприклад, протест у формі Майдану), які набувають визначеність, здатність до саморегуляції.

Кожний політичний інститут народжується завдяки інтересу політичної сили, яка має мотив надати йому відповідні функції.

Лише декілька політичних інститутів формуються на інтересах суспільства в цілому: держава, армія, правоохоронні органи і деякі інші. Інколи держава (в обличчі чиновників) забуває, що вона стоїть на фундаменті, який зветься "суспільство". І сповзає з фундаменту, починає функціонувати як самодостатній інститут. Обірвав зв'язки з "фундаментом" вона може стати антинародною, тоталітарною, функціонує як "Ніс" по М. Гоголю. Може стати страшною силою.

Інститути, в тому числі політичні, визначаються у різних теоретичних системах: від суто адміністративно-юридичного розуміння до субстанціонального. В працях К. Маркса, Ф. Енгельса, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, в політичній науці, на відміну від адміністративно-юридичного розуміння політичних інститутів, складається соціологічний і політологічний підходи, як визначення субстанції і інституції в політичній сфері, змісту і форми в політичних відносинах.

Інститут (установа, відомство), за М. Вебером, складає спільність людей, поведінка яких базується на раціональних установках (норми конституції, закони і т. д.), Е. Дюркгейм заклав основи французького соціального інституціоналізму. Взагалі є велика кількість визначень політичних інститутів в межах політичного інституціоналізму. Класичний політичний інститут — це держава.

Цей інститут протистоїть як орган влади іншим політичним інститутам за специфікою своїх регулюючих функцій і за предметом свого впливу.

Деякі інститути прагнуть впливати на усе суспільство, деякі на його частину. Існують інститути для розв'язання конкретної проблеми. А оскільки у суспільства є безліч проблем, та існує тенденція до безкінечного множення політичних і економічних

інститутів. Наприклад існує проблема корупції у суспільстві. Замість боротьби з корупцією у всіх відомствах, в Україні створюються декілька правоохоронних інституцій, які, в свою чергу стають корумпованими.

Аналіз політичних і економічних інститутів України показав, що їх форма не грає першорядної ролі. В будь-які форми можна “залити” будь-який зміст: золото або гіпс. Тому гасло “Кадри вирішують усе”, відоме з часів Стародавніх Греції і Риму, має сенс і в сучасній Україні. Ми можемо створювати усе нові і нові відомства під вирішення назрілих питань, але якщо ми не наповнимо їх новим змістом — новими кваліфікованими, не корумпованими кадрами, ці відомства не будуть працювати ефективно.

Важливо також врахувати готовність населення сприйняти реформи і діяльність нових і традиційних інститутів позитивно. Тобто, повинен існувати соціальний запит на реформаторські зміни.

Системний аналіз ходу реформ, діяльності політичних і економічних інститутів показує, що потрібен ще один елемент, який забезпечує успіх реформ — це політична воля до реформ керівників політичних і економічних інститутів і тієї невеликої частини активної політичної верстви населення яка і є мотором рушійною силою реформ.

Якщо представити систему політичних інститутів схематично, то це буде система “пустих” будівель, де можна заповнити ці будівлі обладнанням і кадрами і це будуть які завгодно заводи і фабрики. Нова влада може залишити існуюче обладнання і кадри, поміняти їх або залишити не працюючими. Тому існують політичні інститути застарілі, модернові, розвалені (як, наприклад, сучасні правоохоронні органи України).

Є політичні інститути, які обслуговують державу, державу і громадянське суспільство і тільки громадянське суспільство. Наприклад, армія є суто державною інституцією. Судова система повинна захищати державні інтереси, а також інтереси громадянина і громадянського суспільства. Такий політичний інститут як опозиція своєю функцією покликаний захищати інтереси громадянського суспільства, хоча держава може частково фінансувати діяльність опозиції — “опозиція її Величності” у Великій Британії, де держава фінансує діяльність “тіньового уряду”, як представника громадянського суспільства.

Своєрідним політичним інститутом є політичні партії. Сформовані як інститути громадянського суспільства вони у випадку оволодіння інститутами держави (вибори, збройне захоплення влади і т. д.) можуть сполучати функції інститутів громадянського суспільства і держави, або стати в авторитарних і тоталітарних державах частиною держави — Націонал-Соціалістична партія Німеччини (НСПН), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС). КПРС була така політично цинічна, що ввела в Конституцію СРСР статтю 6, що вона є найважливішою частиною держави і правляча еліта держави стала партійно-державною, а держава була побудована на партійному фундаменті. Тому, коли КПРС розпалася, то розпався і СРСР.

Є політичні інститути, які за змістом і функціями є державними, але одночасно, служать грома-

дянському суспільству — Виборчі інституції (в Україні — ЦВК, обласні виборчі комісії, окружні виборчі комісії) які є кадрованими політичними інституціями, які або розгортаються в могутній структури під час виборів, або працюють в “згорнутій” формі.

Методологічно важливо розуміти, що політичні інститути не надані людям зовнішньою силою, вони є постійна творчість людей. І держава, і суди, і тюрми, і партії створюються конкретними людьми, в конкретних умовах, з конкретними функціями. Тому населення України скептично ставляться до усіх обіцянок на виборах проводити реформи, які не виконуються ні парламентарями, ні президентом України. Реформи в Україні здійснюються специфічно: кожний президент розбудовує політичний режим “під себе”, розставляє “свої” кадри, реформує Конституцію згідно своїм бажанням, а парламент розривається на групи впливу, які б’ється за свої вузькі корпоративні інтереси по “розпиленню” держбюджету і законодавчому закріпленню своїх привілеїв. Чи не тому в Україні такі низькі рейтинги усіх гілок влади. Але найбільш регресивна трансформація відбулася у сфері правоохоронних органів. Суди, прокуратура, органи МВС перетворилися в засоби заробляння грошей усіма доступними методами: хабарництво, фришування, корупційний податок на населення, здирництво, і т. д.

Проаналізуємо, як протягом останніх тридцяти років відбувалася трансформація політичних інститутів.

Процес трансформації політичної системи був запущений у 1987 році ще в умовах СРСР суто стихійно, як кампанія перебудови на базі розширення свободи слова. Це планувалася тактика обмеженої лібералізації партійно-радянської системи, а не справжньої перебудови. Але суспільство було “вагітно” рухом до змін і маленьке послаблення з боку тоталітарної держави породило широкий рух до реальних змін. Як буває в реальності, запруда дає спочатку маленьку течу (проточку), але вона швидко розширюється і руйнує усю запруду. В політичному ж сенсі усе відбулося також: маленька “теча” швидко набрала характеристик руйнівного процесу і СРСР розвалився. Безумовно, крім політичних причин там були й інші — економічна неефективність радянської системи, неефективна національна політика русифікації, ілюзорна ідеологія, розбазарювання національних багатств СРСР на підтримку “соціалістичного табору” і експорт соціалістичної революції і т. д.

В Україні у Києві процес трансформації політичних інститутів спочатку йшов повільніше, ніж у Москві. Україна залишалась заповідником радянської системи. Тільки в 1990—1991 рр. процес трансформації політичних інститутів прискорився за рахунок елементів національно-визвольної революції, яких в Росії не було. Це призвело до того, що Україна стала незалежною і формально її політичні інститути стали інститутами нової країни. Але реально і Рада Міністрів, і Верховна Рада, і місцеві ради (включно з обласними), і правоохоронні органи, і армія залишилися радянськими. Розвалилася партійно-бюрократична система і народилася нова управлінсько-політична структу-

ра — президент і його адміністрації. Зразу ж розгорнулася боротьба між президентською вертикаллю і системою рад за реальну владу. Нажаль, не були розпущені ради і не був сформований новий уряд. Новий президент України Л. Кравчук узяв курс на повільну, мирну трансформацію держави, а у екологічній сфері вже бував дикий капіталізм, який насаджували “червоні директори” і “червоні голови” колгоспів, які об’єдналися з криміналітетом. Штабом дикого капіталізму став Союз промисловців і підприємців, який очолив Л. Кучма.

Політичні погляди, в основному, панували романтичні, абстрактно гуманістичні — свобода слова і зібрань, демократія, права людини і т. д. Економічні погляди були ще абстрактніші — вільний ринок, конкуренція, зменшення регулюючої ролі держави в економіці.

Держава трансформувалася повільно, безсистемно, економіка розвалювалася, гуманітарно-культурна сфера деградувала. Недарма кажуть, революції здійснюють романтики, а її результатом користуються авантюристи і шахраї.

Л. Кравчук не зміг побудувати правову, демократичну державу, хоч і висував це за мету своєї політики. Причин було багато — відсутність конструктивної більшості навіть в управлінському апараті, комуністи ще мали великий вплив у суспільстві, не було сильних політичних партій, орієнтованих на політичну модернізацію країни, економічні еліти не були зацікавлені у створенні ефективної демократичної, правової держави. Їм була вигідна слабка держава, яка не контролює шляхи збагачення, розкрадання підприємств.

Як раз економічні господарі країни у 1994 році привели до влади Л. Кучму, який по їх замовленню почав будувати корупційно-олігархічну державу з елементами клановості. Якраз він заклав основу влади дніпропетровсько-донецького клану, який врешті-решт привів Україну до громадянської війни. Лазаренко, Ахметов, Янукович, Азаров та інші — усі вони з номенклатури Л. Кучми.

Л. Кучма прийшов до влади, коли в суспільстві йшла дискусія, які політичні інститути в державі будувати і якою повинна бути держава — “сильною” або “слабкою”? Це питання виникло як реакція на одержавлення усього суспільного життя при “реальному соціалізмі”, коли навіть індивідуальне життя було одержавлено: від народження у державному роздолі і до смерті людина повністю контролювалася тоталітарною державою.

У Російській імперії держава традиційно грала провідну роль, а його правитель був необмежений господарем цієї держави. Ця традиція тяглася з часів Золотої Орди, коли Північно-Східні князівства після розвалу Стародавньої Русі стали улусами Орди і здійснювали владу за її законами і традиціями.

Між тим дискусія була методологічна хибною. Тому що варто було шукати відповідь — яка держава ефективна. Так, держава має бути міцною, ефективною для підтримання конституційного порядку, і рушій позитивних змін, гарант прав і обов’язків громадянина. Л. Кучма не бажав цього розуміти і перетворив державу в інститут володарювання невеликої купки олігархів і чиновників, у власність цієї верстви. Ситуація політичного

хаосу і правового свавілля була зроблена штучно, щоб захоплювати суспільну власність. Ця група “нової еліти” і сам президент були поставні і над державою, і над суспільством, і над законом.

Оскільки політичні інститути забезпечують відтворення, стабільність і регулювання політичних відносин в середині сформованого режиму, то вони увесь термін президентських повноважень Л. Кучми працювали не лише на нього особисто, але й на його “команду”, яка трималася не тільки за “шефа”, але й один за одного. Звідси протестні рухи “Україна — без Кучми”, за гибель найближчих ополічників Кучми, коли його режим захитався. Обрубилися ланцюги, які б свідчили про економічні і політичні злочини режиму.

Л. Кучма не обрізав відносини лише з одним кланом — донецьким, який вніс найбільший внесок в його статки мільярдера і з представника якого він готував свого наступника — В. Януковича, який гарантував йому політичну, економічну і кримінальну недоторканість. Лише народне повстання, яке найбільш яскраво втілювалося у “Майдані”, зруйнувало плани по передачі влади клану “донецьких”. Тим більше, що частина українських олігархів, побоюючись цього клану, теж підтримував вимоги “Майдану” — за чесні вибори, не обрання В. Януковича президентом України. Також частина політичних інститутів або обрала позицію нейтралітету у політичному конфлікті (армія, МВС, СБУ), або підтримала повставши (Верховний суд). Верховна Рада коливалась весь непевний період. Варто відмітити, що правлячий режим настільки підірвав свій міжнародний авторитет, що європейські політичні інститути підтримали народне повстання, а Росія, яка була на боці Л. Кучми і В. Януковича, не наважилася втрутитися у внутрішні справи України. Це вона зробить пізніше.

Усі події 2003—2004 року винесли “на гору” дуже суперечливу політичну фігуру В. Ющенка, який зіграє роль “троянського коня” по передачі політичної влади донецькому клану, що призведе до історичних жертв в Україні і Європі.

В подіях 2003—2004 року свою негативну роль зіграли два фактори: а) несталість, не укоріненість в український ґрунт напівдемократичних політичних інститутів держави; б) слабкий кадровий склад громадянського суспільства України. На роль лідера країни буреломні події винесли фотогенічного, з слабкою політичною освітою і волею, патріотично налаштованого, але самозакоханого В. Ющенка, який став іграшкою найближчого оточення. Поєднання нестабільності політичних інститутів і слабого політичного лідера, який заохочував політичні інтриги у владі і між владою і опозицією — забезпечили поразку так званих “помаранчевих” і перемогу раніше переможених “донецьких”. Фактично, В. Ющенко невдало формував владу, керував країною і усе зробив, щоб влада впала в руки донецького напівкримінального клану. А головне — він не реформував політичну систему і вона продовжувала трансформацію до авторитарного кланово-олігархічної держави.

Населення, і його економічна і політична частина в першу чергу, швидко зрозуміло, що за демократичною риторикою нового режиму не має

конкретних дій. Внутрішня політика була зведена до розбору в середині табору “помаранчевих” і до загравання президента з опозицією, навіть до призначення прем’єр-міністром опозиційного В. Януковича. Парламент був без яскраво вираженої більшості і не міг ефективно працювати. Усі політичні інститути втрачали підтримку населення, їх рейтинг падав. Цим скористалась опозиція, яка на критиці безбарвного, неефективного правління набирала рейтинг, особливо, коли її лідер був відправлений у відставку. “Помаранчеві” перейшли до міжособових боїв, особливо жорстким протистоянням характеризувалися бійки між президентом В. Ющенком і прем’єр-міністром Ю. Тимошенко. Також протистояли Уряд і Адміністрація президента. Фактично, політична система була деморалізована. І в такому стані суспільство прийшло на вибори президента України в 2010 року. Передбачено, що перемогу отримав лідер опозиції В. Янукович, хоча з досить скромним результатом у другому турі (48,5%), де його конкурентом була Ю. Тимошенко. “Помаранчеві” на виборах висунули декілька претендентів, які розпорошили результат. В. Ющенко отримав жалюгідний результат, але допоміг В. Януковичу стати президентом України.

Перемога В. Януковича стала початком великих бід України. Варто враховувати, які верстви населення його підтримували і на які політичні і економічні еліти він спирався.

В. Янукович зовнішньо виглядав сильною і впевненою людиною, а внутрішньо був слабкою, боязкою, професійно і гуманітарно не підготовленою для тих обов’язків, які були на нього покладені посадою. Він міг грати роль сильної людини, поки не зустрічав опір. З його обранням до влади прийшов донецький клан — малоосвічений, малокультурний, але нахабний і злочинний. Підтримувало його русифіковане, декласоване, малоосвічене населення, яке сповідувало просту формулу: “злочинець, але наш”. Тим більше, що воно повірило його примітивним обіцянкам “усім дати усе”. А так не буває навіть у багатих країнах, тим більше було нереально у бідній країні.

Але його прихід до влади надав новий стимул для розвитку. Донецькі не тільки продовжили трансформацію по курсу, який інститутам задав режим Л. Кучми, але влада почала швидко зростати з криміналом.

В кожен регіон був направлений кримінальний “авторитет”, який займався збором мафіозних податків і слідкував, щоб офіційна влада переправляла “в центр” корупційну частину прибутків. Таким чином, в країні фактично склалося двовладдя, але обидві влади очолювала одна людина. Представники криміналітету увійшли в органи місцевої центральної влади, використавши статтю Конституції “про погашення” судового покарання, наприклад, В. Янукович мов дві судимості.

Крім того, в порушення Конституції України на посади міністрів були призначені громадяни Росії, які не мали українського громадянства, у тому числі силові відомства. Такі державні інститути, як армія, міністерство внутрішніх справ, служба безпеки цілеспрямовано розвалювалися. Навіть особисту службу охорони президента очолював громадянин Росії.

Таким чином, конкретно-історичний підхід до аналізу процесу трансформації політичних інститутів, особливо, якщо він доповнений принципом: “кадри вирішують усе” показує:

а) політичні інститути є формою, яку можна заповнити будь-яким змістом, особливо кадровим, і вони будуть слугувати будь-якому особистісному режиму. Особливо, якщо вони мають традицію культу особи. Наприклад, в Росії швидко повернувся культ особи В. Путіна і усі політичні інститути Росії охоче підкорилися цьому культу;

б) в державі перехідного типу, якщо норми Конституції не стійкі і не сприйняті як життєва норма способі життя легко змінити волюнтаристські з нормального, традиційного на кримінально-корупційне. Політичні інститути не тільки сприймають нові норми, але з ентузіазмом будуть їх розповсюджувати державні і громадські інститути, в першу чергу правоохоронні;

в) засоби масової інформації не стають перепорою такої трансформації, оскільки в Україні усі вони належать корумпованих олігархам і політикам і слухняно виконують їх волю. Вони можуть лише бути використані у між олігархічній боротьбі;

г) Київ, як столиця, грає велику роль у функціонуванні політичних інститутів, але підкоряється волі провінційних кланів, час від часу скидає їх ярмо, щоб знайти інше.

Отже, політичні інститути є важливим джерелом соціальних і політичних змін, але не обов’язково прогресивних. Їх роль залежить від якості політичних еліт, які їх очолюють і контролюють.

І головним результатом трансформації політичних інститутів України в процесі “революції гідності” — це не відторгнення режиму В. Януковича, не вибори нового президента, який може створити новий особистий режим, а те, що нація згуртувалася через Майдан і захист територій України, обрала нову Верховну Раду, де доля антиукраїнських сил незначна. Є шанс, що громадянська (політична) нація і Верховна Рада стануть рушійною силою позитивної трансформації політичної системи України і боротьби з корупцією.

Теперішня влада повторює помилки свої попередників: робиться багато заяв, пишеться багато текстів про численні реформи, а самі реформи не здійснюються. В політичній системі України, фактично, нічого за перший рік після “революції гідності” не змінилося ні в технологіях влади, ні в формах влади. А рік в революційний період — це дуже багато.

Коли ми розглядаємо темпи, зміст трансформацій політичних інститутів, то повинні застосувати цивілізаційний підхід. Кожна глобальна, регіональна і навіть локальні цивілізації породжують свої специфічні, політичні інститути — віче, парламент, король, цар, імператор, хан, фараон, збори вождів племені т. д. І власну структуру влади — демократія, деспотія, тоталітаризм, аристократична республіка і т.п. Наприклад, як би офіційно не звалась в Росії (в Московії, Володимиро-Суздальщині) влада — це по суті східна деспотія з коренями з Золотої Орди. Усі спроби прищепити зразки європейської влади призводили до суто зовнішніх змін. А за суттю залишалася східна деспотія на чолі з великим князем, царем, гене-

ральним секретарем, президентом. А народ — це раба правителя

В Україні, навпаки, традиції віча, обрання гетьмана сполучились з західними традиціями абсолютизму, виборності, парламентської демократії.

Різні регіональні цивілізації, різні етноси — різні владні системи, різні форми і функції політичних інститутів, різні форми політичної участі мас.

Політичні інститути України за своєю суттю, тобто за формою, змістом, функціями залишалися частково радянськими, що є наслідком колонізації, їх “пострадянськість” збагатила їх клановістю і корупцією. Наприклад, армія за змістом залишилась радянською, але втратила агресивність і не була готова до війни з Росією, при чому у “гібридному” варіанті. Розрив з Росією є фактором переходу, включення в європейську цивілізацію.

Події початку 2014 року були політичним переворотом, а не революцією. Вони не змінили економічний лад, політичний устрій, лише змінили правлячі еліти. При тому лідери нової правлячої еліти виявилися “старими” бризками еліт, які правили раніш. П. Порошенко, А. Яценюк, О. Турчинов працювали на чільних постах при попередніх політичних режимах. Це не Наполеон, не більшовики, які прийшли до влади в результаті перевороту, але оскільки не були пов’язані з попереднім монархістським режимом (ми свідомо не враховуємо кількамісячних політичних маневрів у перехідний період), то прийнялися руйнувати політичні і економічні інститути старої держави і творити нові, нехай не завжди кращі.

Тому нові владні еліти (ми беремо і часткове нове “післямайданне-2 поновлення”) не нададуть імпульс до докорінної трансформації політичних і економічних інститутів. Щоб мати політичну волю до модернізації політичної і економічної системи України треба піти іншим шляхом, заперечити старий шлях, порвати усі зв’язки з старим корумпованим політичним і економічним класом і будувати нові за змістом інститути, нові політичні і економічні відносини.

Як же робити це, коли родинні, кланові зв’язки кайданами лежать на руках і ногах, заважають прийняти радикальні рішення. Тому і нова спроба трансформувати політичну і економічну системи закінчиться імітацією реформ. Буде створена гора паперів, яка порадить чергову тишу. Тому зупинимося більш ретельно на методології справжніх реформ. Перше, потрібно чітко визначити три групи політичних інститутів: а) які підлягають демонтажу; б) які підлягають модернізації; в) які треба будувати нові, щоб забезпечити загальну модернізацію суспільства.

Демонтаж старої корумпованої суспільно-політичної структури, інститутів та відносин вимагає формування інноваційної концепції розбудови не тільки нових по змісту політичних інститутів, але і нових відносин у середині цих інститутів і між інститутами. Найскладніше перебудувати систему політичних і міжособових відносин. Тут написання нового Положення про структуру і функцій політичного інституту не вичерпаєш проблему. В новій формі будуть функціонувати старі корумповані відносини і інститут нових функцій не набуде. Наприклад, надання нового озброєння української

армії (вкрай необхідного) незначною мірою підняти її ефективність з ряду причин: а) низька якість і корумпованість командування, в результаті нове озброєння буде захоплено сепаратистами РФ або продане “чорними каналами” їм; б) проникнення агентури Росії у всі ланки армії; небажання керівництва держави будувати нову армію.

Які інститути застаріли і заважають суспільству рухатись по шляху прогресу? Для того, щоб їх визначити, треба до аналізу суспільства підійти комплексно, системно. Наприклад, на етапі переходу від системи “безвладних” рад і комуністичних обкомів і райкомів соціалістичного суспільства були потрібні адміністрації президента в областях і районах. В сучасних умовах розвитку суспільного самоврядування і передачі частини функцій державного управління в регіони, чи не прийшов час тепер їх ліквідувати і передати їх розпорядчі функції на рівень обласних і районних органів самоврядування. Якщо в областях потрібні якісь представництва президента в світлі тих повноважень, які будуть визначені новою Конституцією України в парламентсько-президентській республіці, то можна призначити префектів, по зразку Франції, які будуть слідкувати за виконанням Конституції в регіонах.

Таким чином нам системно треба переглянути функції усіх державних інститутів, виходячи з критерію їх ефективності. Тут повинні бути враховані багато факторів: відповідність інституту меті, цивілізаційним цінностям функціонування, діючому законодавству, нормам моралі, кадрове і матеріальне забезпечення і т. д. головне — щоб інститут відповідав інтересам країни і меті.

Системний підхід вимагає оцінки інститутів на сумісність в єдиній політичній системі, відсутність дублювання функцій, інноваційність в функціонуванні. Політичні інститути мають тенденції формалізувати свою діяльність, зберігати надмірну стереотипність, перебільшувати своє значення. Тому виникає розбалансованість політичної системи, її ефективність падає, вона застаріває. Оновлення, трансформації у цьому випадку здійснюється двома шляхами — через модернізацію або революцію.

При цьому в центрі процесів трансформації стоїть держава. Марксизм переоцінював класову сутність держави, яка, безумовно, є. Але цю сутність привласнили: а) чиновники, які складаючи державну бюрократію не тільки отримують заробітну платню за свою працю, але й експлуатують державу як спосіб збагачення через корупцію, використання влади для отримання багатющої пільги і т. д.; б) правлячий клас (рабовласники, феодалі, буржуазія, комуністична бюрократія, націоналістична бюрократія і т. д.) використовують державу як спеціальний механізм утримання своєї влади. Але сам по собі цей механізм без ідеологічний, він може використовуватися будь-яким класом, навіть позакласовим мамлюками, армією, авантюристами і т. д.

Якщо існуюча модель держави не влаштує політичну силу, яка її захопила, то вона буде нову модель держави, але функції держави залишаються тими ж самими. Змінюються лише форми державного примусу — м’які (демократичні) або жор-

стоки (автократичні). Оскільки зміст форм примусу визначають люди (кадри вирішують усе), то еліта політичної сили, що захопила владу в державі, теж вирішує усе: форму і зміст політичних інститутів, рівень демократії, взаємодію держави і громадянського суспільства.

Нову державу не можна побудувати не “розчистив” будівельну площадку від старих політичних інститутів, які знаходяться в сталій розкладу.

Події 2014—2015 рр. показують, що старі політичні інститути свідомо гальмують реформу політично-правової системи не тільки на рівні законодавства, але і на рівні виконавчої влади і самоврядування. Фактично, із усіх реформ не проведена ні одна: не змінено виборче законодавство, не здійснена конституційна реформа, не реформовані правоохоронні органи і т. д. Тому в суспільстві знову зростає соціальна напруга.

Активна, стратегічна мисляча частина населення задається питанням: чому країна чверть століття тупцює на місці, не має успіхів в економіці, політиці, соціальній сфері?

Так, у 1991 році була відкинута жорстка планова схема управління за рядом причин: а) мета цієї схеми — побудова комунізму — була утопічна, тому і схема управління спрямована на утопічну ціль, не могла бути ефективною; б) економіка, політика, ідеологія працювали на “світову соціалістичну революцію”, тому були мілітаризовані, агресивні і безперспективні; в) людина не була метою цієї ідеології, політики і економіки (“усі як один помремо”), тобто система була антигуманною. Але відкинувши помилкову стратегію, країна не розробила вірної, гуманної, країна поплила курсом “по волі хвиль”. А корабель без курсу, це не кероване судно.

Час від часу різні режими, розуміючи проблему, створювали різні “стратегії” волюнтаристського штабу, в основному виборчого, пропагандистського штабу, побудовані не на реальному аналізі, прогнозі, а на суцільній демагогії. І ці “стратегії” канули в Лету.

До цього часу не знайшлося лідера, політичної сили, яка б на основі глибокого аналізу і синтезу реальної ситуації в країні і світі розробила декілька сценаріїв розвитку і запропонувати суспільству для дискусії: що маємо, куди йти, під яку межу перебудувати політичні і економічні інститути, щоб держава, самоврядування, були ефективними, як будувати зовнішню політику, хто буде і як контролювати прийняту стратегію? Коли у країні затверджена стратегія, то менше Майданів, дискусій. Політичні сили працюють на реалізацію стратегії і окрема людина прилаштовується під державну і суспільну стратегію.

Розробка суспільної стратегії реформ політичних інститутів може будуватися як на визнаному науковому знанні, так і фальсифікованому або ідеологізованому, яке маскується під істинне. Нам добре відомі дві форми такого фальсифікованого ідеологізованого знання — гітлерівський нацизм і ленінізм-сталінізм, на основі яких ХХ століття будувалися стратегії розвитку країн і перебудови світу. В цих системах знань істина була змішана з утопізмом, містицизмом і фальсифікаціями знання.

Як відмічав К. Поппер, в суспільних науках ХІХ—ХХ століття відбувався процес переходу від незнання до знання. І на перший план вийшла проблема фальсифікації наукових результатів за рахунок невірної трактовки практики, гіпертрофії другорядних явищ і висновків. Це зв'язано з суперечністю соціальної реальності, різнонаправленістю суспільних процесів, які не завжди лягають в річище універсальних теорій. Так, дуже прості тези про “різні характеристики націй”, “про класову боротьбу” породили дві волюнтаристичні ідеології — нацизму і пролетарської світової революції, які принесли людству незчисленні біди.

Ні один спосіб пізнання і інтерпретації знань в суспільних науках, ні один методологічний принцип не може претендувати на отримання єдиного вірного результату. Тому у суспільствознавстві існує багато методологічних принципів, які доповнюють один одного і за рахунок цього компенсують свою однобічність.

Формування методології аналізу політичних інститутів визначається розвитком політичної теорії і комунікаційними процесами в науковому середовищі. Існує історія запровадження нових понять, концепцій, методів пізнання, виявляються сильні і слабкі сторони нових методологічних підходів. Ця ділянка політичної науки в Україні слабо розвинена. Науковці доволіно вводять вигадані методологічні принципи, оголошують себе прихильниками методології постмодернізму, який відкидає наявність нормативних методологій.

Спочатку політичні інститути вивчалися з часів Стародавньої Греції в межах філософії і політична філософія була досить розвинутою. Ця традиція іде від Платона і Аристотеля. Але вже у Відродженні і просвітництві політична наука починає виокремлюватися (Т. Кампанелла, Н. Макіавеллі, Т. Мор, Ф. Енгельс та інші автори політичних праць). Свій внесок в розвиток теорії політичних інституцій зробили правова наука і соціологія. Зараз політичні інститути з різних сторін вивчає і політична історія, економічні науки, і навіть військові науки. Тому комплексний підхід, міждисциплінарні дослідження стають нормою політичної науки.

Поступово склалися два основних напрямки досліджень: а) формально-політичне — пізнання форм матеріального буття політичних інститутів; б) пізнання ідеологічної сторони функціонування політичних інститутів як органів пропаганди, політичного виховання, органів політико-психологічного тиску, політичного стратегування і прогнозу і т.п. Але ці основні напрямки вивчення політичних інституцій не вичерпують усю суперечливість і багатомірність політичних інститутів. Наприклад, дослідження правових аспектів функціонування політичних виводить на засоби політичного примусу, тиску на маси засобами терору, конституційної і поза конституційної поведінки, суб'єктно-діяльнісного компоненту в функціонуванні політичних інститутів (вождизм, корупція, демократія і т. д.).

Найбільше плутаними в теоретико-методологічній сфері спостерігається, коли починають вивчати практичну діяльність політичних інститутів на центральному і регіональному рівнях, органів міс-

цевого самоврядування. Тут велику роль грають традиції, національний характер мас і еліт, зовнішні впливи на процес формування політичних інститутів.

Візьмемо дві сусідні країни — Росію і Україну. Стародавня Русь здійснила незначний вплив на Північно-Східні колоніальні князівства, які формувалися на місцевому фінно-угорському і тюркському ґрунті.

Слов'янська владна еліта (давньоруські загарбники) швидко розчинялася серед місцевого населення і плодила псевдоруські політичні інститути, де волюнтаризм князів — загарбників грав вирішальну роль. Потім ці князівства повністю перейшли під контроль Золотої Орди і стали її улусами. Поєднання волюнтаризму місцевих правителів з жорсткими політичними традиціями татар створили структуру політичних інститутів, яка діє до цього часу.

На території України зберігалися деякі традиції Стародавньої Русі (козацькі ради), татари майже не впливали на її політичні інститути, за то був вплив Польщі, Австро-Угорщини, які, хоча і були загарбниками, усе ж таки вводили європейські зразки парламентаризму (козацька старшина обиралася в сейм, а потім західні українці в парламент Австро-Угорщини). Тут утворювалися зовсім інші політичні інститути.

***

Набуття Україною незалежності відбувалося поетапно. Також поетапно трансформувалися політичні інститути. На кожному етапі були свої гасла і цілі. Але починаючи з визнання факту — “так жити не можна” — наприкінці 80-х рр. ХХ століття, до сучасного етапу розбудови незалежної держави існувала деяка загальна система ідей та ідеалів, яка може вважатися своєрідною філософією українського державотворення. В чому ж її центральна ланка і які її основні характеристики? Як це проявилось на політичних інститутах?

Центральною ланкою українського державотворення в ситуації боротьби за незалежність і побудови сучасної держави була ідея виходу з складу СРСР, зміна політичного і економічного ладу з метою їх гуманізації і створення умов для вільного розвитку людини і громадянина.

Безумовно, це було складне завдання. Частково воно розв'язане — Україна утвердила себе як суверенна держав. Закладено фундамент сучасного політичного устрою, здійснено значні економічні перетворення, формується сучасне громадянське суспільство, розвиваються культурні і духовні складові соціуму. Наша держава — повноправний суб'єкт світового співтовариства.

В той же час є великі проблеми щодо системності українського державотворення в цілому, синхронності розбудови політичних інститутів держави та інститутів громадянського суспільства, гармонізації взаємодії різних гілок влади, удосконалення законодавчого процесу, підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування і т. д. Оскільки ж під час докорінних суспільних реформ політика домінує над економікою, то й економічні перетворення здійснюються

значною мірою безсистемно, політичні і економічні реформи не синхронізовано, вони не забезпечені належним чином ідеологічно. Отже проблема системності, суспільних перетворень стає однією з найважливіших в філософії українського державотворення. Крім того, важливо гармонізувати взаємодію політики і економіки, знявши домінування першої над другою.

І все ж можна констатувати, що Україна пройшла важливий етап становлення державності, розвитку економічних, політичних і культурних інститутів. Але сьогодні вже недостатньо посилятися на політичну стабільність і громадянську злагоду як на результат економічних і політичних трансформацій. Країні потрібен суттєвий прорив вперед в економічному розвитку, в підвищенні рівня життя народу. Ні парадигма навздогінної модернізації, ні трансформаційна модель розвитку, коли суспільство хаотично трансформується в різних напрямках, нас влаштувати не може. Потрібна принципово нова модернізаційна модель розвитку, скерована на всебічне покращання, удосконалення суспільного організму: в сферах економіки, політики, науки, освіти, культури і способу життя.

Ця модернізаційна модель повинна виходити з ідеї взаємодії організації і самоорганізації соціуму: орієнтувати на найбільш цінні зразки розвитку, на випередження наших економічних конкурентів, на випуск найсучаснішої, найякіснішої продукції. Тобто нам потрібна модель модернізації України, зорієнтована на випереджальний розвиток, а не тільки на оновлення технологій.

Першою важливою передумовою українського варіанту випереджальної модернізації є наявність цілісної системи суспільних цінностей, а також розгалужених зв'язків між політичною, економічною і культурною елітами суспільства і основною масою населення. Поки що в Україні дається взнаки застійна модель розвитку, відсутність консолідації суспільства щодо стратегічних цілей, слабкий розвиток інституту приватної і комунальної власності, гіпертрофія державного елемента та інше. Але є пробудження національного самолюбства: невже ми гірше інших в Європі, невже нам і далі ходити по світу з простягнутою рукою і вічно плакати за втраченою національною самоідентифікацією? Власне кажучи, з національної самоідентифікації, з відновлення національної гідності, національного самолюбства починали сучасну модернізацію Франція і Німеччина, Велика Британія і Іспанія, Японія і Китай.

І тут політичні інститути, оскільки ми констатували домінування політики над економікою, повинні вступити локомотивами євроінтеграції і модернізації — законодавство, боротьба з корупцією, судова реформа, розбудова сучасної армії і правоохоронної системи і т. д.

Другою важливою передумовою сучасних модернізацій є те, що модернізації здійснюють окремі країни як невід'ємні частини регіонів. Тому Україна буде модернізуватися як частина Центральної Європи, маючи тісні інтеграційні зв'язки з Східною і Західною Європою, а також з іншими країнами, які вирішують подібні ж завдання.

Третьою передумовою є те, що Україна повинна враховувати не тільки глобальну, але й регіональну конкуренцію на ринку товарів, послуг, робочої сили, залучення інтелекту як головного фактору науково-технічного прогресу.

Темпи економічного зростання, що не спостерігаються в Україні впродовж останніх років є не обнадійливими, недостатніми. На цьому тлі підвищення рівня життя населення видається теж недостатнім, особливо ж огляду на посилення нерівності різних верств суспільства за доходами.

Оскільки це зростання на найближчі роки буде мати відновлювальний (компенсаційний) характер, а отже неминуче скорочення його темпів, подальше забезпечення економічної динаміки має бути спрямованим на усунення чинників гальмування розвитку національної економіки, передусім, внутрішнього ринку.

Важливими бар'єрами на шляху подальшого економічного зростання виступають: зниження вартості робочої сили, низькі рівні життя та доходів населення, недостатній рівень соціальних інвестицій.

Зростання рівня доходів та якості життя широких верств населення створить умови для прискореного формування економіки знань, масштабних інвестицій у людський капітал, реформування соціальної сфери, пом'якшення негативних наслідків демографічної кризи. Таким чином, буде реалізовано *завдання активізації людського фактору як головного конкурентного капіталу та джерела інноваційного розвитку економіки. Тут свою роль повинні зіграти політичні інститути, стимулюючи економічні реформи.*

Підґрунтям розвитку внутрішнього ринку має стати перехід до нової моделі споживання, тобто до таких стандартів, що забезпечуватимуть гідний рівень життя, стимулюватимуть підвищення трудової та підприємницької активності населення, рівня зайнятості.

Підвищення рівня життя населення є метою будь-якого суспільства, незалежно від ступеня соціального розвитку та можливостей економіки. Для України на даному етапі соціально-економічного розвитку це завдання є пріоритетним принаймні ще з двох важливих причин:

а) Вихід з затяжної економічної кризи нерозривно пов'язаний із соціальними очікуваннями переходу до якісно нового рівня життя. Нездійснення подібних очікувань може призвести до формування незацікавленої, пасивної поведінки переважної більшості населення, його зневіри в можливостях держави, що, в свою чергу, матиме негативний вплив на економічне зростання країни.

б) Зростання якісних характеристик життя населення позитивно вплине на формування соціальної свідомості і прискорить процес формування громадянського суспільства.

Першочерговим завданням у сфері підвищення вартості робочої сили та удосконалення оплати праці є перехід до моделі економіки з високою вартістю робочої сили. Це дасть змогу створити умови для розширення бази оподаткування доходів, що, в свою чергу, сформує можливості для зменшення соціального навантаження на економічно активне населення.

Становлення середнього класу відбувається в основному за рахунок стимулювання населення до володіння приватною власністю, створення умов для випереджаючого розвитку малого і середнього бізнесу, захисту прав інтелектуальної власності та посилення на цій основі позицій інтелігенції.

А зміцнення позицій середнього класу створюватиме умови для зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини, — передусім щодо розвитку соціальних інститутів (освіти, медицини, культури), задоволення потреб у якісному житті. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню якості та мобільності робочої сили.

Державна політика щодо зменшення майнового розшарування населення повинна ґрунтуватися на забезпеченні залежності рівня доходів виключно від результатів економічної діяльності — праці, інвестицій тощо.

Основними чинниками подолання бідності мають стати випереджаюче, порівняно з іншими соціальними трансфертами, зростання заробітної плати, забезпечення реалізації мінімальних державних соціальних гарантій, тобто підняття ступеню соціальності економіки.

Удосконалення системи соціальних трансфертів відбуватиметься шляхом перенесення акцентів соціального захисту з повномасштабної державної підтримки широких верств населення на стимулювання економічної активності, передусім працюючих громадян.

Розвиток соціального страхування має забезпечити перехід від бюджетного до страхового принципу фінансування значної частини видатків на соціальну сферу. Першочерговими завданнями в цьому напрямі є підвищення ефективності пенсійної реформи, розвиток систем пенсійного страхування, вирішення комплексу правових, фінансових та організаційних проблем щодо запровадження загальнообов'язкового медичного страхування.

Важливим напрямом забезпечення підвищення якості життя є формування громадської думки і пропаганда економічної та підприємницької активності населення як засобів задоволення потреб у якісному житті, соціальних послугах та розвитку особистості.

Події в Україні в 2014—2015 рр. стали рубіжними і символізують собою перехід країни у завершальну стадію політичної трансформації політичної системи України. Логіку політичних змін в незалежній державі визначає суспільний процес всередині країни. Міжнародний фактор є лише допоміжним, хоч яким би важливим він був. Так і повинно бути в суверенній країні, яка зробила свій остаточний політичний вибір і стала рівною серед рівних в світовому співтоваристві націй.

Ідея незалежності, або національна українська ідея в її радянському і пострадянському варіантах, що Україна повинна стати незалежною державою, в основному виконала своє функціональне завдання. Незалежна українська держава є об'єктивною реальністю. Тепер національна ідея виступає в іншому форматі: внутрішнього і зовнішнього облаштування власної держави. Реалізація такої форми національної ідеї в політичному аспекті потребує, по-перше, розробки моделі сучасної

української держави як активного і ефективного внутрішньополітичного і зовнішньополітичного гравця, а по-друге, перебудови механізмів взаємодії політичних інститутів на різних рівнях і в різних площинах та задіяння колосального державотворчого потенціалу громадянського суспільства.

Усі політичні інститути українського суспільства повинні трансформуватися під реалізацією наявних цілей суспільного розвитку:

- Подолання конфлікту законодавчої, виконавчої і судової влад, наявного в перші роки незалежності, шляхом конституційних змін, проведення політико-адміністративної і правової реформ;
- Подальше реформування правозахисних і оборонних структур і приведення їх у відповідність з вимогами функціонування демократичної, правової держави і співробітництва з міжнародними організаціями, в першу чергу в галузях боротьби з зовнішньою агресією, тероризмом, наркобізнесом, незаконною міграцією і торгівлею людьми;
- Гармонізація взаємовідносин “центр—регіони” не тільки як формалізованого механізму прямого і зворотного зв’язку, але й як реалізації курсу на розвиток регіонального самоуправління;
- Створення правових, економічних, організаційних умов розвитку реальної, виваженої багатопартійності як передумови підвищення ефективності Верховної Ради та органів регіонального і місцевого самоврядування;
- Розбудова інститутів громадянського суспільства, які повинні стати вагомим чинником колективного творення української політичної нації і демократичного суспільного устрою;
- Розвиток нових форм громадської участі в політиці (в додаток до електоральних форм і механізмів) і формування нової платформи соціального партнерства в умовах змішаної економіки. Для цього необхідно роз’єднати владу та бізнес, об’єднати суспільство та владу, еліти і народ;
- Продовження політики здійснення необхідних інституціональних змін. Тому політичні реформи слід розглядати не стільки як перерозподіл повноважень між владними інститутами, скільки як зміну структурних основ політичних режимів, які застигнули на етапі “перехідності”, олігархату, застосування технологій передачі частини владних компетенцій регіонам, інститутам громадянського суспільства в умовах реальної демократії;
- Створення відкритої конкурентно-змагальної системи рекрутування, підготовки і перепідготовки політичних кадрів в державному і громадському апаратах, щоб подолати клановість, бюрократизм і непрофесіоналізм в системі соціального управління;
- Застосування фінансових та організаційних механізмів для стимулювання розвитку політичної і правової науки і освіти, налагодження національної системи політичного всеобучу населення;
- Формування сильної зовнішньополітичної стратегії України, яка б базувалася на розу-

мінні ролі країни як повноцінного суб’єкта міжнародної політики, а не об’єкта стратегії інших держав, які за рахунок України вирішують свої геополітичні і гео економічні завдання.

А. Механізми реалізації довгострокових пріоритетів політичного розвитку.

Головна особливість політичної ситуації в Україні, яка заважає розвиватися країні в напрямку розвиненої демократії і захисту прав громадянина, — це відсутність консолідованої влади і відчуження влади від громадянина. І справа тут не тільки в недоліках або протиріччях законодавства (хоча вони теж наявні), а в перманентному протистоянні законодавчої і виконавчої влади і в неефективності правозахисної системи, і першу чергу інституту судочинства. В цих умовах влада втрачає функцію арбітра в конфлікті економічних, політичних, соціальних і духовних інтересів, а Конституція України і закони не виконуються. Неконсолідована, квола влада стає предметом боротьби за неї кланів, клік, груп інтересів і корумпується. Корумпована влада не може захищати інтереси народу, які б гасла не висувала.

Подолати негативні тенденції в розвитку політичних інститутів влади, в послабленні зв’язків влади з народом можливо лише шляхом здійснення ряду рішучих, виважених кроків по зупиненню стихійної трансформації політичної системи суспільства і здійсненню цілеспрямованої політичної модернізації усього політичного механізму країни.

В цьому напрямку здійснено декілька кроків, які необхідно всіляко підтримати:

- Перехід до пропорційної системи виборів до Верховної Ради і регіональних органів самоуправління;
- Створення правових і організаційних умов розвитку реальної багатопартійності;
- Удосконалення механізму виявлення реальної волі виборців в процесі обрання Президента, Верховної Ради і самоврядних органів в Україні;
- Реформування збройних сил та інше.

Але й ці кроки вимагають додаткового економічного і правового забезпечення.

Б. Удосконалення системи управління на місцевому та регіональному рівнях.

Одним з головних чинників перетворення регіонів на активних суб’єктів суспільно-економічних відносин, підвищення їх конкурентоспроможності у європейському просторі є формування ефективної системи управління. Впродовж останніх років в державі тривають процеси реформування системи державного управління та розбудови місцевого самоврядування як найбільш пріоритетні для державної політики на сучасному рівні. Але як показали події 2014—2015 рр., суспільство вимагає справжньої модернізації політичних, економічних і правових інститутів, а не імітації суспільних змін.

Заходи державної політики щодо досягнення значеної мети повинні передбачати:

- Докорінну зміну діючої моделі системи територіальної організації влади; наближення її до європейських засад і стандартів, зокрема

приведення у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування;

- Деконцентрацію владних повноважень, перерозподіл повноважень місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади з дотриманням принципів децентралізації та субсидіарності;
- Трансформацію місцевих державних адміністрацій від місцевих органів виконавчої влади загальної компетенції до контрольно-наглядових органів у структурі виконавчої влади (шляхом вилучення у них та передачі відповідним органам місцевого самоврядування функцій і повноважень організаційно-господарського характеру; ці адміністрації можуть мати функції виконавчої влади з питань, що неможливо передати органам місцевого самоврядування (громадська безпека, ліквідація наслідків стихійного лиха, боротьба зі злочинністю, управління об'єктами державної власності тощо);
- Реформування системи адміністративно-територіального устрою на основі створення правових, економічних та організаційних умов для формування територіальних громад, які б володіли матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами в обсязі, достатньому для ефективної реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування;
- Утвердження нової територіальної основи місцевого самоврядування — громади (як то є в більшості європейських країн);
- Забезпечення здійснення місцевого самоврядування не лише в межах населених пунктів, а й на прилеглих до них територіях (так звана повсюдність місцевого самоврядування);
- Формування місцевих бюджетів на основі гарантованих державою соціальних стандартів надання послуг населенню незалежно від місця його проживання.

Кінцевою метою системного реформування організації влади на регіональному і місцевому рівнях має стати розбудова сучасної європейської регіональної та муніципальної моделі розвитку, що забезпечить підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни, ефективності управління територіями, зниження витрат на утримання державних органів та органів місцевого самоврядування, а також поліпшення якості надання послуг населенню незалежно від місця проживання, забезпечення надання їх на рівні загальнодержавних соціальних стандартів.

В. Підвищення рівня політичної культури суспільства.

Зрозуміло, що здатність українського суспільства до національної модернізації і самоорганізації вирішальною мірою залежить від стану культури взагалі і політичної культури зокрема. Політична культура населення високого рівня дозволяє громадянам робити вибір в схвалені або запереченні політики Президента, кабінету Міністрів, Верховної Ради України, звужує межі маневру політичних демагогів. Цінності цієї культури, тональність суспільного діалогу, політичні реакції та емоції є не тільки індикатором сприйняття чи

не сприйняття населенням України ідей політичних реформ, але й фактором корекції політики держави.

В емоційно розжареній атмосфері постійних виборчих ажіотажи і після виборчого обрання нових орієнтирів політичного розвитку усім політичним силам, для кого пріоритетними цінностями є незалежність, громадський мир і політична модернізація без революцій, завжди необхідно концентрувати зусилля на політичній платформі конструктивної суспільної організації і самоорганізації, протидії деструктивним силам, підвищенні рівня політичної свідомості громадян і політичної участі населення в житті країни.

В політичній культурі населення України поєднується багато традицій і стереотипів, установок і емоцій: прагнення стабільності і громадянського миру співіснує з бунтарством і недовірою до будь-якої влади, інститутів держави, політична активність інколи переходить в мітинговий негативізм і анархізм. В умовах відсутності цілісної системи політичної освіти в політичну культуру проникають ірраціональні цінності, вона стає вразливою для політичних шарлатанів.

Щоб реально впливати на рівень політичної культури населення, політичні інститути держави, політична еліта України повинна виробити власну відповідь на внутрішні та зовнішні політичні та економічні виклики і формувати модель політичного розвитку на основі пошуку шляхів реалізації інтересів населення і держави, не звертаючи уваги на поради так званих «Друзів народу України», які переслідують свої вузькоєгоїстичні і політичні інтереси. За роки незалежності України багато радили, багато обіцяли. Але мало допомагали і багато «викручували руки починаючи з проблеми ядерної зброї змушували поступатися національними інтересами країни. Народний досвід говорить: «обіцянки-цяцянки». В політиці ці оцінки працюють на повну силу.

Сподівання на позитивні зрушення у стані політичної культури зазвичай пов'язують з темпами формування громадянського суспільства. Зв'язок цей не такий очевидний, як може здатися на перший погляд — велика кількість громадських об'єднань, побудованих на протилежних ідеологічних засадах, здатна діяти на політичну сферу у напрямі її «розбалансування». І все ж лише реалізація моделі громадянської культури (за американським зразком «стримувань і противаг») здатна забезпечити конструктивний баланс між інтересами соціуму і потребами влади. Дієздатне громадянське суспільство — не тільки основна сфера артикуляції групових інтересів, але й головний запобіжник проти «сповзання» владних інституцій до авторитаризму.

Г. Механізм владного впливу на стан політичної культури

- Мобілізація інтелектуального ресурсу соціуму на упереджувальний науковий аналіз стану політичної сфери і осмислення цінностей сучасної політичної і техногенної культури;
- Зміна «парадигми долі» і «топосу поразки» на концепцію «усвідомленого руху», орієнтовану на оптимістичне світосприймання;

- Формування концепції загально національного інтересу з чіткою відповіддю про напрям руху і його мету;
- Стимулювання наукових досліджень на тему політичної культури, особливо у мало розробленій сфері етнополітичної культури;
- Наукове обґрунтування орієнтації на компроміс у політичній етиці; вироблення нової культури консенсусу, моделі запобігання політичним інтригам, «чорному піару». Але компроміс раціональний, без торгівлі національними інтересами.

Предметом особливого занепокоєння і відповідних дій держави має бути падіння рівня суспільної моралі, спричинене як «зануренням у бідність» значної частини населення, так і комерціалізацією каналів впливу на масову свідомість, які у гонитві за надприбутками роблять ставку на примітивні смаки, зниження порогу чутливості до насильства, цинізм, відвертий аморалізм. Здійснювана в такий спосіб деформація нормативно-ціннісних суспільних орієнтирів — прямий шлях до руйнування морально-етичних та єднальних чинників соціальної життєдіяльності, створення атмосфери терпимості до криміналу та політичних зловживань. На цьому фоні соціально небезпечними стають дедалі більш поширені прояви соціальної мімікрії, коли індивіди та групи свідомо вдаються до подвійної моралі, до виконання наперед визначених ролей в імітаційних політичних іграх. Неприродно велика кількість кандидатів у президенти і напрочуд щедрі передвиборчі обіцянки аутсайдерів — яскравий приклад політичної імітації, яка має для країни сумні наслідки. «Розтягування» голосів під впливом популістських обіцянок здатне створити викривлену картину електоральних симпатій і опосередковано вплинути на розстановку політичних сил в країні.

З цього погляду надзвичайно важливим уявляється створення і ефективне функціонування розгалуженої системи громадянської політичної освіти. Поки що можливості як традиційних, так і нових форм соціальної комунікації для узгодження суспільних інтересів, політичного аналізу й прогнозування використовуються недостатньо. Країна ще не позбулася шкідливого синдрому тотальної «деідеологізації», який на практиці дав ефект світоглядного хаосу. Навіть державні ЗМІ і канали ТБ не реалізують повною мірою можливості політичного інформування, внаслідок чого пересічний виборець має туманне уявлення про платформу і програми, орієнтуючись на суто особистісний імідж кандидатів і політичну риторіку.

Серйозна проблема для України — пошук ефективних механізмів соціалізації і морального виховання молоді. На руїнах радянської виховної системи, яка при всіх своїх недоліках була масовою і майже всеохопною, створено у кращому випадку локальні острівці ефективного впливу на настрої, уподобання, соціальну орієнтацію молодого покоління. Не можуть не тривожити спроби націонал-радикалів і лівих радикалів зайняти пустуючи нішу і нав'язувати молоді власний стиль протесанної поведінки. Оперативного реагування владних структур вимагають такі болючі для всього суспільства проблеми, як прояви бездуховності

і схильності до насильства у молодіжному середовищі, зростання кількості наркоманів, безпритульних підлітків тощо. Надзвичайно важливо мати науково обґрунтовані системи заходів, спрямованих на інституалізацію молодіжного руху, створення нормативної бази для участі молоді в органах місцевого самоврядування, каналів її впливу на загальнонаціональні політичні інститути.

В умовах активізації в усьому світі фундаменталістських і ксенофобських настроїв надзвичайно важливо всіма засобами, які є у розпорядженні до «інакшості» й різномислення. Будь-який прояв пасивного реагування на ксенофобські випадки стимулює «ланцюгову реакцію». Законодавці повинні знаходити більш оперативні і результативні, ніж звертання до суду, засоби впливу на «політичних хуліганів». Практика, коли навіть судові рішення щодо протидії антисемітизму не виконуються, розбещує суспільство, створює атмосферу безкарності для протиправних елементів.

Формування культури консенсусу є альфою і омегою філософії українського державотворення і має йти в різних напрямках — як по лінії теоретичних розробок етики ненасильства, культури миру, культури діалогу і полілогу, вироблення відповідних технологій, так і по лінії створення інституційної і правової основи «консенсології». Держава повинна нарешті створити чітко структурований правовий простір для приведення в дію таких механізмів неформального соціального партнерства, які передбачають свободу та ініціативність особистості, свободу асоціацій індивідів, легалізацію і повну реабілітацію приватних начал в усіх сферах життєдіяльності людини. Нова модель громадянського суспільства має будуватися на рішучій відмові від патерналістських принципів у відносинах держави і соціуму, на фундаменті соціокультурного плюралізму, економічного, соціального, психологічного партнерства. Союзи підприємців, органи виробничого самоврядування, фермерські об'єднання, профспілки, молодіжні спілки, спілки споживачів тощо повинні підтримувати оптимальні умови для узгодження інтересів різних суспільних груп, а головне — для створення громадської системи противаг намаганням влади постійно розширювати сферу своїх компетенцій.

Українська неконсолідована демократія сьогодні конче потребує політичної культури участі — з прозорими відносинами по лінії «влада-соціум», високим рівнем поінформованості громадян, рівними можливостями для політичних партій і громадських об'єднань свободою для кожного публічно висловлювати свою думку і виносити її на загальне обговорення.

Зрозуміло, що жодна політична культура не дотягує до ідеальної моделі. Головна її функція — підтримувати в суспільстві такий баланс інтересів, який би забезпечував стабільність і нормальне соціальне самопочуття людини. Держава повинна всіляко стимулювати громадські ініціативи — навіть у тих випадках, коли вони створюють для неї незручності й дискомфорт. Не демонструвати непоступливості при наявності розбіжностей і незгод, наполегливо шукати компроміси. Природний тиск громадян на владу має бути постійним — але у тих межах, які запобігатимуть «перегріву»

державної машини і процесам дестабілізації. Чим більш «відкритою» і залежною від громадської думки є влада, тим більшою є відповідність державної політики національним інтересам.

Останні події у світі і Європі змушують державну владу України переглядати свою зовнішньополітичну стратегію. Національні інтереси України ззовні.

Д. Зовнішні загрози національній безпеці України

Головні загрози, з якими Україна стикається у контексті сьогодення, пов'язані з: а) економічною слабкістю України, б) незаконністю процесу державного і воєнного будівництва, в) незавершеністю формування української політичної нації, г) прямою військовою загрозою зі Сходу.

Тому ієрархія загроз, які постали перед Україною, відрізняється від тієї ієрархія, що має місце у випадку з розвиненими державами або тими, які претендують на статус «великих держав». Це означає, що на сьогоднішній день такі загрози, як загроза тероризму, загроза втрати впливу і престижу у світовому масштабі, загроза розширення воєнних блоків і союзів, мають не тільки вирішальне значення для України, як для США, Росії або Європейського союзу.

Внаслідок небудованості в жодну із систем міжнародної безпеки, неререформованості збройних сил і відсутності фактора стримування агресії (ядерної зброї), головною зовнішньою загрозою для України залишається загроза втрати територіальної цілісності і статусу незалежної держави. Усі інші загрози є похідними від цих загроз, а пріоритети в сфері національної безпеки — підпорядкованими задачі їхньої нейтралізації.

За останні роки все частіше трапляються випадки вимог територіальних претензій до України. А Росія перейшла у відношенні до України від загроз до анексіонізму. Усі ці прецеденти не тільки підкреслюють тривожну ситуацію нашої нездатності протистояти територіальним домаганням з боку сусідніх держав, але і не менш тривожну тенденцію посилення цих домагань. Для протидії цій загрозі принципово можливі два шляхи — а) інтенсифікація воєнного будівництва і зміцнення української армії і б) входження до системи колективної безпеки до НАТО. Цю стратегію підтримує (згідно національним соціологічним опитуванням) більшість населення України.

Наведені вище аргументи показують, що сучасна українська філософія державотворення, трансформація політичної системи повинна базуватися на науковому аналізі економічного, політичного і духовного життя, на врахуванні тенденцій європейського і світового розвитку. Безпідставна романтика або ілюзія невідворотно веде до втрати позицій України у світі і до дестабілізації ситуацій в середині країни. Одним з факторів сучасності є існування проблем глобального характеру: світовий економічний і фінансовий ринки, міжнародна безпека і світовий тероризм, глобальний розвиток демократії та світове інформаційне товариство, екологічна загроза існуванню людства і проблеми якості охорони здоров'я, боротьба з бідністю на глобальному рівні і регіональні проблеми міжетнічного, релігійного, економічного характеру,

забезпечення енергетичними ресурсами і нерозповсюдження ядерної зброї, незаконна еміграція і права людини тощо.

Україна як суверенна держава повинна враховувати процеси глобалізації, оскільки вони об'єктивні. Будувати свій внутрішній розвиток, зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну політику на чіткому аналізі позитивних і негативних наслідків глобалізації. Відмахнутися від цих наслідків, пасивно вичікувати, яке економічне і політичне угруповання перемаже не можуть бути реалізовані в межах старих геополітичних і гео економічних підходів.

Завдання стати повноцінним суб'єктом європейської і світової політики Україна повною мірою поки що не виконала. І цьому є об'єктивні і суб'єктивні причини. Ми до цього часу є об'єктом стратегій інших держав і блоків, у наші внутрішні справи безцеремонно втручаються інші країни і організації, членами яких Україна не являється. Ми не позбулись психології геополітичного утриманства і звички до когось «притулятися», більше прислуховується до визначень свого геополітичного статусу ззовні, ніж до думки населення України і того, що диктують наші стратегічні національні інтереси. Особливо в умовах зовнішньої агресії з боку Росії. Необхідно також відійти від стратегії лавірування між сильними геополітичними гравцями та невизначеності багатовекторності, від практики шантажу сильних держав шляхом висування погроз остаточного приєднання до геополітичного суперника з метою отримання зовнішньополітичних дивідендів. Перестати формувати зовнішньополітичні орієнтації на основі інтеграціоністської міфології, тобто уявлень про те, що входження в будь-яке наднаціональне об'єднання (чи ЄС або НАТО) дивовижним чином вирішить усі наші проблеми. Важливо також відмовитися від орієнтацій на входження до «Імперії добра» або «Імперії зла».

Відмова від цих проявів поведінки «недосвідченого політичного гравця», утриманської психології — імператив нашого історичного виживання. Ця відмова від утопічних фантазій являє собою перехід до жорсткого реалізму і прагматизму.

Відмова від утриманства, відмова від інтеграціоністського міфу, відмова від входження до нових Імперій — на цих трьох відмовах повинна будуватися наша зовнішньополітична стратегія.

Проте, ці відмови не означають політики ізоляціонізму. Україна входила і буде входити до різних економічних блоків і міждержавних об'єднань різного формату. Однак, вона входитиме туди не під зовнішнім тиском і не на дорогу кон'юнктури, а, насамперед, з урахуванням власних національних інтересів і національної безпеки.

Виконати ці вимоги, чітко уявляти собі історичну вигоду будь-якого інтеграційного проекту означає бути прагматиками. А прорахувати реальні можливості вступу до необхідного інтеграційного проекту означає бути реалістам. Будь-яка філософія державотворення виявиться недієздатною, якщо вона відривається від реалій суспільного розвитку.

Можна сказати так, що кожний зовнішньополітичний проект складається з трьох компонентів —

романтизму, прагматизму та реалізму. Відсутність одного з цих компонентів веде до драми, відсутність двох — до трагедії, а відсутність всіх трьох — майже до фарсу, коли сон Розуму народжує самі химери. Тому не варто відмовлятися від романтизму, оскільки без нього неможлива віра в наше майбутнє, яка у багатьох майже зникла. Але цю віру в Україну, цей вогонь у наших серцях повинно поєднати з жорстоким розрахунком і тільки на базі цього сплаву можна сформувавши сильну українську державу, державу, дійсно незалежну, державу, яка поважає себе і яку поважають в світі. В той же час не варто відходити від системного аналізу реальних загроз суверенітету України глобальному протиборстві — це торувати шлях до «ще не відбудованої держави», з слабкою центральною владою, з невизначеною зовнішньою політикою, з функціями сателіта або більш могутніх сусідів, або міжнародних блоків та угруповань.

Справжнім орієнтиром українського державотворення є сильна національна держава з міцними економічними, політичними і культурними інститутами, в якій розвинена демократія, панує закон, розвивається освіта і наука, діє система соціального забезпечення і охорони здоров'я, яка забезпечує екологічну і військову безпеку. Економічний, політичний, соціальний і духовний фактори в єдності забезпечують силу і значимість держави і країни, колективу і особистості.

Таким чином, цілі і завдання України на майбутнє зрозумілі. У всякому разі для еліт. Чому ж і в економічному і політичному процесах спостерігається стагнація і деградація? Звернемося до поточного політичного процесу, до реальних трансформацій політичних інститутів.

Політичний процес в Україні проходить як і у більшості пострадянських країн: політичні інститути усе більше корумпуються, політичні відносини теж корумповані, політичні норми у суспільстві де гуманізовані, а політичні ідеї не співвідносяться з суспільною практикою, є абстрактними, використовуються політичними демагогами у своїх інтересах. З усіх політичних ідей реалізована лише одна — створена незалежна держава, але в спотвореній формі корумпованої олігархічної держави. тому в Україні низка «майданів», суспільство у постійній політичній напрузі. Фактично, українське суспільство, в «в роздумі» — що робити. Довіри до держави як головного політичного інституту немає, до інших політичних інститутів теж. Черговий «Майдан» майже нічого не дав. Попередній злочинний режим не покараний. Зміни, якщо вони проводяться, здійснюються так повільно, що їх ніхто не помічає. Зате усі добре бачать нові протистояння у таборі «переможців», корупційні скандали, тупцювання на місці в законодавчій сфері: немає реформ судової, виборчої системи, місцевого самоврядування. Будь-яка революція вмирає, коли не рухається в перед.

У суспільстві усе більше розмов про новий «Майдан», який змінить теперішню групу еліти, захопивши інститути влади, але не використовуючи їх в інтересах народу. За пройдешний рік, впало все виробництво, заплати, пенсії. Україна впевнено посідає останнє місце за бідністю. Зростають тільки податки. То, що робити людям?

Є декілька аспектів стагнації і часткової деградації сучасного політичного процесу в Україні — негативні ознаки державних і громадських інституцій, нестійка ідентифікація нового політичного режиму і незрілість, аморфність суспільної свідомості. Ретельний і всебічний аналіз причин цих «хвороб» є необхідною умовою для вилікування хворого суспільства.

Крім того, важливо мати на увазі, що історичний експеримент над Україною, що тримає двадцять п'ять років, не привів до якісних змін ні в суспільній свідомості, ні в суспільному бутті. Нестабільне і малоефективне функціонування державних інститутів, які претендують на характеристику «демократичні», досі не перекреслює цілком реалістичного сценарію відкоту до тоталітарного або авторитарного режиму різних модифікацій. І для нового режиму дуже важливо було підтвердити свою демократичність, прозорість. Але цього не відбувається і можна прогнозувати нову соціальну напругу в суспільстві.

Політологи, соціологи і соціальні філософи використовують відомий емпіричний критерій, запропонований С. Ханінгтоном і Р. Дарендорфом: для того, щоб суспільство зробило якісний перехід і встановилась демократія, двічі повинна змінитися влада на законних, легітимованих в рамках демократії, способах виборів.

Для сучасної України тут є декілька проблемних питань. Чи вважати вибори президентів і парламенту, починаючи з 1991 року, уповні демократичними? Чи здійснився перехід від тоталітарно-автократичних методів управління до демократичних? Чи можна віднести існуючий режим до демократичного, якщо конфліктогенний потенціал в суспільстві зберігається, незважаючи на вигадану байдужість народу до політичних ігор різних груп суспільних груп? Чи є політичні події 2004—2005 рр. і 2013—2014 рр. пробудженням українського народу, стрибком в еру демократії, початком реальної ери євроінтеграції? А може це повторення того, що було, тільки в новій формі.

Отже, висловимо концентровано свою думку щодо цих подій, хоча, можливо, вона не співпадає з новими міфами про «революцію справедливості». По-перше, це не була революція ні за однією класичною ознакою. По-друге, це був керований і спонтанний трансформаційний рух, народне повстання спрямоване на політичну та економічну модернізацію. По-третє, цей рух був ідеологічно і психологічно забезпечений і мав великі шанси на перемогу. Одночасно варто пам'ятати, що тільки нерішучість В. Януковича і активність міжнародної спільноти (за винятком Росії та Білорусії) та народ, який почав бунт проти корумпованого режиму, завадили переходу до прямо авторитарного режиму, який би був не лише авторитарним, а й кримінальним. Навіть втручання Росії — анексія Криму і частини Донбасу, не зупинила повстанської мобілізації України.

Якщо не було революції за класичними ознаками, тобто в політичній та економічній сферах, то чому вперто говорять про «революцію справедливості» не лише журналісти, які звикли вживати гіперболи, але й політики, які хоч і зникли до демагогії, але не настільки ж? Що ж все-таки

відбулося революційного, адже думу без вогню не буває. Хоч справедливості не досягнуто?

Відбулася «революція в головах» у частини населення України, і в першу чергу в головах частини еліти України. цього вже було достатньо, щоб більшість населення України дійшли до висновку: так жити далі не можна. І ця більшість вирішала долю виборів і Президента і Верховної Ради. Безумовно, частиною цієї більшості населення керували звичні стереотипи пошуків «добраго царя»: змінимо президента і одразу почнемо жити краще. У цій більшості існувала (та, мабуть це існує) частина романтиків: змінимо керівників країни, з'єднаємося з ЄС і заживемо як західно-європейці. У цій більшості була частина прагматиків, яка бачила, що існуюча влада гальмує створення демократичної, правової, соціальної держави і грабує народ України. У цій більшості була група циніків, яка в змінах побачила для себе шанс зробити кар'єру або урвати шматок народної власності. Кого тільки у цій більшості не було. Головне, що рух до змін у владі мав позитивний потенціал. І П. Порошенко, і нова Верховна Рада отримали кредит довіри населення.

Варто також з'ясувати питання: чи відбулася докорінна зміна політичного режиму? Тут відповідь буде негативною. Як ми вже говорили, відбулася кадрова ротація режиму. Спрацював принцип «калейдоскопу»: «революційні потрясіння» створили іншу політичну картину з одних і тих же елементів. Невеличкий податок у вигляді молодих або іноземних міністрів нічого суттєво не змінює. Калейдоскоп теж змінює якості: може відсиріти, подряпається скло, механічна деформація корпусу призведе до збоїв і т. д. але щоб зробити нову картину, треба зробити новий калейдоскоп. Треба робити нову державу з новими апаратами чиновників.

Чи є у нових-старих кадрів довгострокова програма реформ? Тут, найвірогідніше, подвійна відповідь: і є, і немає. Є загальні гасла — принципи, які проголошує Президент — не красти, поважати людину, переглянути результати приватизації тощо. Красива, утопічна «філософія Уряду» була проголошена, як ми вже говорили, Прем'єр-міністром А. Яценюком при його призначенні. Але скільки таких «філософій» Україна вислухала? І скільки їх спростувала українська реальність? Дуже багато.

Але чому ж ми не аналізуємо передвиборчу програму Петра Порошенка? Справа в тому, що це спеціальний документ: треба пообіцяти усім соціальним групам те, чого вони найбільше прагнуть або намалювати утопічну (ідеальну) програму, яка б сподобалась усім. Передвиборчі програми, як правило, виконуються частково, інколи за мінімумом. Така ж доля чекає і передвиборчу програму новообраного Президента України. Ідеальна модель і реальна дійсність зустрінуться як протилежності, але повного синтезу не відбудеться. Реальність більшою мірою скорегує ідеальну модель, ніж навпаки.

Реальність скорегує ще одну ідеальну модель того, що в Україні швидко постане розвинена демократія. І справа тут не у відсутності бажання нової влади зробити це, і не у відсутності політичної волі і відповідного законодавства. По-перше,

розвинута демократія — це об'єктивний фактор, який визріває досить повільно, зі зміною конкретно-історичних умов: традиції, політична і правова культура населення, конституція і законодавство, економічна основа демократії, соціальна структура суспільства, розвинене громадянське суспільство тощо. По-друге, готовність суб'єктивного фактору (політичний режим, керівники держави, еліти, політичні партії тощо) надати простір розвиненій демократії. Навіть якщо перелічені елементи суб'єктивного фактора готові на розвиток демократії, то вони зіткнуться з двома об'єктивно — суб'єктивними елементами, які можуть загальмувати цей розвиток: психологічна готовність населення жити в умовах розвиненої демократії і готовність бюрократії не чинити опір розвитку сучасної форми демократії. Виникає велике питання — чи готовий об'єктивний, об'єктивно — суб'єктивний і суб'єктивний фактори розвитку демократії до реалізації запропонованої ідеальної моделі, коли будь-яка критика бездіяльності влади, корупції оголошується антипатріотичною. Це шантаж патріотизмом.

Важливою проблемою реалізації потенціалу ідей, які були висловлені під час «помаранчевих потрясінь», «революції справедливості», є: чи зрозуміє нова влада різницю між демократією і охлократією? Чи не перетворяться модернізаційні плани нового режиму в «революційний авторитаризм»? наскільки міцною буде коаліція «переможців»? Чи не повториться ситуація, коли сварка між В. Ющенком і Ю. Тимошенко розколола демократів і привела до перемоги В. Януковича? У всякому разі ознаки розколу в таборі еліт — переможців є.

Відкритим залишається питання: чи є у нової влади запасний варіант дій, якщо жовто-блакитні мрії про євроінтеграцію не справдяться?

Аналіз перших кроків нової влади, досягнень і помилок в кадровій політиці, в реформі управлінської системи не дозволяє бути надмірними оптимістами. Швидше за все, потенціал ідей, які накопичені під час «революційних потрясінь», має короткострокову дію. Потрібна більш реалістична стратегія дій виконавчої влади, з урахуванням суперечливої позиції Верховної Ради, де підтримка модернізаційних планів президента України і Прем'єр-міністра зовсім не гарантована. Особливо якщо не буде швидких успіхів в економіці і соціальній сфері.

Весь час варто мати на увазі дві тези: а) політичні інститути в Україні залишилися значною мірою радянськими і будуть слугувати інструментом корумпованих груп еліти, не заперечуючи будь-які дії владі; б) політичні інститути України зберігають радянські традиції слугувати не народу і Закону, а начальству, хто б воно не було. Тому політичні інститути в Україні як сокира, він може рубати і дрова і голови. Неукоріненість демократії у природі політичних інститутів України робить їх небезпечною зброєю у руках безвідповідальної влади. Особливо яскраво це видно по діям сусідів, правоохоронних органів, органів контролю.

Окремим аналізу вимагає такий політичний інститут, як опозиція. За весь період незалежності України були різні опозиції — комуністичні, демо-

кратичні, олігархічні, націоналістичні і т. д. Усі вони визначалися такими рисами: 1) усі вони виступали як ефективна деструктивна, критикуюча сила; 2) не одна опозиція не представила конструктивний проект. Навіть якщо вона приходила до влади на демократичних гаслах, за ніч вона перетворювалась в корумповану, безжалісну владу, яка з новою силою починала грабувати народ і державу. Тільки один раз в 2005—2008 рр. опозиція Партії регіонів була відносно сильною, тому що: а) спиралася на електорат проросійського сходу України, який складав біля 40% виборців; б) мав потужні олігархічні фінанси; в) олігархічна Партія регіонів мала розгалужену мережу партійних організацій, які утримувалися олігархами. Теперішня офіційна парламентська опозиція не впливова і складається з вихідців партій — банкрутів — Партії регіонів і Комуністичної. Вона назвала себе «Опозиційний блок» і хоче оформитися в політичну партію. У «Опозиційного блоку» є гроші олігархів і частина кадрів Партії регіонів. Але створити сильну політичну партію на базі «Опозиційного блоку» буде вкрай важко через відсутність у нього масового електорату.

У провладній більшості в парламенті відсутня єдність. І вона може розколотися. І у середині провладної більшості може виникнути «внутрішня опозиція» — антипрезидентська і антипрем'єрська, яка буде функціонувати як дестабілізуюча сила. Це є сигналом внутрішньої нестабільності теперішнього владного режиму.

В сучасній Україні політичні інститути нестабільні. Якщо користуватись раніш використаною метафорою, то можемо сказати, що «стіни політичних будівель» поки стоять, але в середині повний хаос і безладдя. Ефективність політичних інститутів або вкрай низька або від'ємна. Особливо небезпечно, що уся будівля держави хитається.

Українська державність потребує «другого дихання» для подальшого розвитку. Таким поштовхом повинна стати переорієнтація національних пріоритетів в область побудови держави громадян. Саме цей, громадський період державного будівництва має прийти на зміну етапу інфраструктурного і інституціонального оформлення України.

Реалізація громадянського «проекту Україна» — це сфера відповідальності всіх соціальних груп та верств населення. Кожна з них повинна виконати своє функціональне завдання заради спільної високої національної мети. Це відноситься у першу чергу до усіх політичних інститутів держави.

Можна констатувати, що українське суспільство кардинально змінилося за роки незалежності. Крім того, воно акумулювало величезний і досі незадіяний в державному будівництві творчий потенціал. Тому політична і бізнесова еліта країни мають зосередитись на розширенні кола відповідальних соціальних груп. Для цього необхідно вже зараз почати формування нових соціально-економічних та культурно-гуманітарних каналів, за допомогою яких зможе реалізуватися креативний потенціал українського суспільства.

Методологічно важливо враховувати, що головний ворог України не стільки Росія і В. Путін, хоча вони несуть суттєву частку за розбрат в Укра-

їні, а внутрішні фактори — неефективність влади, всеосяжна корупція, злодійкуватість значної частини населення — усе це розвалює країну з середини.

Після Майдану — 2 пройшло багато часу, а нова влада його гасла не поспішає здійснити. В результаті зростає соціальна напруга в суспільстві. Новий соціальний вибух цілком можливий найближчим часом. про це свідчать усі соціологічні дослідження. Рівень довіри до усіх політичних інститутів теж впав. На порядку денному повний перегляд цілей і завдань політичного розвитку післямайданній країні.

Є. Механізми реалізації довгострокових пріоритетів політичного розвитку

Головна особливість політичної ситуації в Україні, яка заважає розвиватися країні в напрямку розвиненої демократії і захисту прав громадянина, — це знову відсутність консолідованої влади і відчуження влади від громадянина. І справа тут не тільки в недоліках або протиріччях законодавства (хоча вони теж наявні), а в перманентному протистоянні законодавчої і виконавчої влади і в неефективності правозахисної системи, і першу чергу інституту судочинства. Хоча начебто і президент і коаліційна більшість і уряд — це політичні союзники. В цих умовах влада втрачає функцію власне влади державної, як арбітра в конфлікті економічних, політичних, соціальних, і духовних інтересів, а Конституція і закони до цього часу не виконуються. Усі спроби «консолідувати» владу шляхом «погодження» позицій керівних гілок влади, підписання тимчасових поза конституційних угод між представниками різних політичних сил, парламентських фракцій не можуть вирішити цю головну проблему. Неконсолідована, квола влада стає предметом боротьби за неї кланів, клік, груп інтересів і корумпується. Корумпована влада не може захищати інтереси народу, які б гасла не висувала.

Подолати негативні тенденції в розвитку політичних інститутів влади, в послабленні зв'язків влади з народом можливо лише шляхом здійснення ряду рішучих, виважених кроків по зупиненню стихійної трансформації політичної системи суспільства і здійсненню цілеспрямованої політичної модернізації усього політичного механізму країни.

В цьому напрямку здійснено декілька кроків, які необхідно всіляко підтримати:

- Перехід до пропорційної системи виборів до Верховної Ради і регіональних органів самоврядування;
- Створення правових і організаційних умов розвитку реальної багатопартійності;
- Удосконалення механізму виявлення реальної волі виборців в процесі обрання Президента, Верховної Ради і самоврядних органів в Україні;
- Реформування збройних сил та інше.

Але й ці кроки вимагають додаткового економічного і правового забезпечення.

- В той же час необхідно здійснити структурні зміни в системі органів влади, які неможливо без деяких змін в діючій Конституції України: Конституційна комісія в парламенті сфор-

мована. Суспільство чекає конституційних змін.

- Необхідно подальше розмежування функцій Президента, Верховної Ради і Кабінету Міністрів України на основі балансу інтересів. Уряд повинен формуватися за єдиним критерієм, Президент повинен скоротити свій організаційний вплив на Уряд, контроль за діяльністю Кабінету міністрів з боку Верховної ради повинен здійснюватися в чітко визначених конституційних межах;
- Повномасштабну адміністративну реформу необхідно провести в 2015—2017 рр. на основі чітких конституційно визначених критеріїв: територія, населення регіональна специфіка;
- Не відхиляючись від унітарної структури держави потрібно розширити повноваження регіонів в сферах фінансів, комунальної власності, охорони здоров'я, транспорту і зв'язку, науки, освіти, культури;
- Варто визначити конституційно права і обов'язки опозиції, форми матеріальної підтримки її діяльності;
- При змінах в Конституції України потрібно провадити конституційні норми, які б перешкоджали використанню неконституційних законів як інструментів боротьби за політичний вплив, коли «тиха юридична революція» стає головним засобом перерозподілу влади, ігнорування чинного Основного закону України і суверенітету народу.

Отже, гасло внесення змін в Конституцію України актуальне, але воно не повинно переростати в гасло постійних змін Конституції України. Стабільність Основного закону є передумовою стабільності держава і суспільства.

При аналізі процесів трансформації політичних інститутів будь-якої країни методологічно важливо брати до уваги політичну культуру правлячої еліти, політичного класу і усього населення (головних і аутсайдерських класів, груп, верств). Від її рівня залежать темпи, результати трансформації.

Зрозуміло, що здатність українського суспільства до національної модернізації і самоорганізації вирішальною мірою залежить від стану культури взагалі і політичної культури зокрема. Політична культура населення високого рівня дозволяє громадянам робити свідомий вибір в схваленні або запереченні політики Президента, кабінету Міністрів, Верховної Ради України, звужує межі маневру політичних демагогів. Цінності цієї культури, тотальність суспільного діалогу, політичної реакції та емоції є не тільки індикатором сприйняття чи не сприйняття населенням України ідеї політичної реформи, але й фактором корекції політики держави.

В економічно розвиненій атмосфері виборчого азотажу і після виборчого обрання нових орієнтирів політичного розвитку усім політичним силам, для кого пріоритетними цінностями є незалежність, громадянський мир і політична модернізація без революцій, необхідно сконцентрувати зусилля на політичній платформі конструктивної суспільної організації і самоорганізації, протидії деструктивним силам, підвищення рівня політичної свідомості громадян і політичної участі населення в житті країни.

В політичній культурі населення України поєднується багато традицій і стереотипів, установок і емоцій: прагнення стабільності і громадянського миру співіснує з бунтарством і недовірою до будь-якої влади, політична активність інколи переходить в мітинговий негативізм і анархізм. В умовах відсутності цілісної системи політичної освіти в політичну культуру проникають ірраціональні цінності, вона стає вразливою для політичних шарлатанів.

Щоб ретельно підняти рівень політичної культури населення політичні інститути держави, політична еліта України повинна виробити нову власну позицію на внутрішні і зовнішні політичні та економічні виклики і формувати модель політичного розвитку на основі пошуку шляхів реалізації інтересів населення і держави не звертаючи увагу на поради так званих «друзів народу України», які переслідують свої вузькоєгоїстичні економічні і політичні інтереси. За двадцять п'ять років нам багато радили, багато обіцяли. Але мало допомагали і багато разів «викручували руки» і змушували поступатися національними інтересами країни. Політична культура населення та еліт повинна впливати на владу, політичні партії, громадянські організації, щоб таких поступок більше не було. Народний досвід говорить: «обіцянки-цяцянки». В політиці ці оцінки працюють на повну силу.

Сподівання на позитивні зрушення у стані політичної культури зазвичай пов'язують з темпами формування громадянського суспільства. Зв'язок цей не такий очевидний, як може здатися на перший погляд — велика кількість громадських об'єднань, побудованих на протилежних ідеологічних засадах, здатна діяти на політичну сферу у напрямі її «розбалансування». І все ж лише реалізація моделі громадянської культури за американським зразком («стримувань і противаг») здатна забезпечити конструктивний баланс між інтересами соціуму і потребами влади. Дієздатне громадянське суспільство — не тільки основа сфери артикуляції групових інтересів, але й головний запобіжник проти «сповзання» владних інституцій до авторитаризму.

На друге місце серед таких запобіжників слід поставити мобілізацію інтелектуального ресурсу соціуму, його гуманітарного потенціалу. Інформаційна революція незмірно збільшила роль інтелектуального капіталу й інтелектуальності управлінських рішень. Тому рецидиви радянської практики, коли роль суспільствознавців зводилися лише до тлумачення вже прийнятих урядових ухвал, здатні перетворюватися на серйозне гальмо у поступальному розвитку суспільства. Упереджувальний науковий аналіз стану політичної сфери — запорука успішності політичного реформування.

Практичне осмислення цінностей сучасної політичної і техногенної культури і вироблення на цій основі нових світоглядних ідей та оптимальних зразків політичної поведінки виступає як ключове завдання наукового пізнання. Україна повинна знайти своє місце в єдиному науковому і комунікаційному просторі, ведучи водночас власний, ґрунтовний на особливостях української ментальності пошук орієнтирів раціонального мислення й поведінки. Зміна парадигми «долі» концепцією «усвідомленого руху» дасть змогу успішно протистояти

поширенню вірусів занепадництва, національної неповноцінності, фатальної приреченості на поразку. Ключовою ідеєю при цьому має виступати самоорганізація як запорука успішності соціотрансформаційних і модернізаційних процесів.

У нових умовах, створених глобалізаційними зрушеннями на планеті і відповідним переосмисленням ролі державності, предметом особливої турботи владних структур має стати формування суспільного інтересу, який в розвинутих демократіях сприймається як даність, що не потребує додаткових роз'яснень. В Україні ситуація інша: суспільство досі не дістало зрозумілої відповіді на питання типу «куди йдемо», «чого прагнемо». Загальні гасла «євроінтеграція», «боротьба з корупцією» не роз'яснюють чому не має реальної модернізації політичних інститутів, особлива, коли держава перестане знищувати свій фундамент — населення, суспільство.

Наполегливими, але поки що суперечливими пошуками національної ідеї (яку кожна політична сила бачить по своєму) по суті підмінена конче потрібна дискусія про суспільне благо. Конкуренція різноспрямованих ідеологій заганає у глухий кут обговорення питань про суспільні потреби і загальнонаціональні інтереси. На цьому фоні знижується «запитаність» наукових досліджень на теми політичної культури, внаслідок чого порівняно з 90-ми рр. кількість праць на ці теми відчутно зменшилася.

Стимулювати науковий інтерес до проблем політичної культури держава має насамперед фінансовим забезпеченням моніторингових соціологічних досліджень і доведенням до населення їх результатів, а також шляхом створення спеціальних цільових програм дослідження глобальної соціокультурної динаміки, ціннісно-якісних характеристик людського життя та гуманітарних аспектів соціальної політики, культурних стратегій самореалізації. Особливо важливо, на наш погляд, постійно тримати в полі зору процеси, які охоплюються поки що недосить усталеним поняттям «етнополітична культура». Йдеться про надзвичайно актуальні для України дослідження впливу політики на етнічну сферу і етнічної сфери на політику. І феномен «Донбасу» буде повторюватися в інших регіонах. Інструментарій вимірювання рівня національної толерантності у нас щойно складається, а дослідження етнічних ауто- і гетеростереотипів, кроскультурних контактів взагалі перебуває у зародковій стадії.

Пошук консолідуючих об'єднувальних ідей — перспективний, але далеко не єдиний шлях кристалізації національних інтересів. Не меншою мірою важливо руйнувати успадковані від попередніх режимів стереотипи непоступливості у політичній боротьбі і ставлення до компромісу як до «зради ідеалів». Орієнтація на компроміс у політичній етиці — єдино можливий шлях конструктивних дій у поляризованому суспільстві. Наука повинна розробляти, а політика — втілювати в життя моделі розв'язання конфліктів на основі врахування як відповідного вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Йдеться, насамперед, про протидію інформаційній агресії і вироблення нової культури консенсусу як засобу підняття «планки довіри». Інакше українські «вандеї» будуть вини-

кати не тільки на підготовленому історичному ґрунті, але і на «порожньому» історичному полі, спонтанно, за випадковими причинами. Поки що українська політика не має надійних важелів протистояння нечесності і цинізму, війні компроматів, «чорному піару». Під час виборів полеміка як засіб наближення до істини дедалі більше перетворюється на політичну гру, в якій для здобуття переваги над опонентом всі засоби уявляються прийнятими. Яскравою ілюстрацією цього стала запущена в обіг опозицією задовго до виборів модель не визнання їх результатів. Коли інтрига стає домінантою політики, остання перетворюється на вкрай небезпечне політиканство.

Предметом особливого занепокоєння і відповідних дій держави має бути падіння рівня суспільної моралі, спричинене як «зануренням у бідність» значної частини населення, так і комерціалізацією каналів впливу на масову свідомість, які у гонитві за надприбутками роблять ставку на примітивні смаки, зниження порогу чутливості до насильства, цинізм, відвертий моралізм. Здійснювана в такий спосіб деформація нормативно-ціннісних суспільних орієнтирів — прямий шлях до руйнування морально-етичних та єднаних чинників соціальної життєдіяльності, створення атмосфери терпимості до криміналу та політичних зловживань. На цьому фоні соціально небезпечними стають дедалі більш поширені прояви соціальної мімікрії, коли індивіди та групи свідомо вдаються до подвійної моралі, до виконання наперед визначених ролей в імітаційних політичних іграх. Неприродно велика кількість кандидатів у президенти і напрочуд щедрі передвиборчі обіцянки аутсайдерів — яскравий приклад політичної імітації, яка має для країни сумні наслідки. «Розтягування» голосів під впливом популістських обіцянок здатне створити викривлену картину електоральних симпатій і опосередковано вплинути на розстановку політичних сил в країні.

З цього погляду надзвичайно важливим уявляється створення і ефективне функціонування розгалуженої системи громадянської політичної освіти. Поки що можливості як традиційних, так і нових форм соціальної комунікації для узгодження суспільних інтересів, політичного аналізу й прогнозування використовуються не достатньо. Країна ще не позбулася шкідливого синдрому тотальної «деідеологізації», який на практиці дав ефект світоглядного хаосу. Навіть державні ЗМІ і канали ТБ не реалізують повною мірою можливості політичного інформування, внаслідок чого пересічний виборець має туманне уявлення про платформи і програми, орієнтуючись на особистісний імідж кандидатів і політичну риторику рятівника нації і реформ політичних інституцій.

Серйозна проблема для України — пошук ефективних механізмів соціалізації і морального виховання молоді, іа руїнах радянської виховної системи, яка мри всіх своїх недоліках була масовою і майже всеохопною, створено у кращому випадку локальні острівці ефективного впливу на настрої, уподобання, соціальну орієнтацію молодого покоління. Не можуть не тривожити спроби націонал-радикалів і ліваків зайняти пустуючу нішу і нав'язати молоді власний стиль протестної

поведінки. Оперативного реагування владних структур вимагають такі болючі для всього суспільства проблеми, як прояви бездуховності і схильності до насильства у молодіжному середовищі, зростання кількості наркоманів, безпритульних підлітків тощо. Надзвичайно важливо розробити систему заходів, спрямованих на ініціалізацію молодіжного руху, створення нормативної бази для участі молоді в органах місцевого самоврядування, каналів її впливу на загальнонаціональні політичні інститути.

В умовах активізації в усьому світі фундаменталістських і ксенофобських настроїв надзвичайно важливо всіма засобами, які є у розпорядженні держави, підтримувати у суспільстві свідоме, толерантне ставлення до “інакшості” й різномислення. Будь-який прояв пасивного реагування на ксенофобські випадки стимулює “ланцюгову реакцію”. Законодавці повинні знайти більш оперативні ті результативні, ніж звертання до суду, засоби впливу на “політичних хуліганів”. Практика, коли навіть судові рішення щодо протидії антисемітизму не виконуються, розбещує суспільство, створює атмосферу безкарності для протиправних елементів.

Формування культури консенсусу має йти в різних напрямках — як по лінії теоретичних розробок етики ієнасилства, культури миру, культури діалогу і полілогу, вироблення відповідних технологій, так і по лінії створення інституційної і правової основи “консенсології”. Держава повинна нарешті створити чітко структурований правовий простір для приведення в дію таких механізмів неформального соціального партнерства, які передбачають свободу та ініціативність особистості, свободу асоціацій індивідів, легалізацію і повну реабілітацію приватних начал в усіх сферах життєдіяльності людніш. Нова модель громадянської суспільства має будуватися на рішучій відмові від патерналістських принципів у відносинах держави і соціуму, на фундаменті соціокультурною плюралізму, економічною, соціального, політичного партнерства. Союзи підприємців, органи виробничого самоврядування, фермерські об’єднання, профспілки, спілки споживачів тощо повинні підтримувати оптимальні умови для узгодження інтересів різних суспільних груп, а головне — для створення громадянської системи противага намаганням влади постійно розширювати сферу своїх компетенцій.

Українська неконсолідована демократія сьогодні конче потребує політичної культури участі — з прозорими відносинами по лінії “влада-соціум”, високим рівнем поінформованості громадян, рівними можливостями для політичних партій і громадянських об’єднань, свободою для кожного публічно висловлювати своєю думку і виносити її на загальне обговорення.

Зрозуміло, що жодна політична культура не дотягує до такої ідеальної моделі. Головна її функція — підтримувати в суспільстві такий баланс інтересів, який би забезпечував стабільність і нормальне соціальне самопочуття людини. Держава повинна всіляко стимулювати громадянські ініціативи — навіть у тих випадках, коли вони створюють для неї незручності й дискомфорт. Не демонструвати непоступливість при наявності розбіжно-

стей і незгод, наполегливо шукати компроміси. Природний тиск громадян на владу має бути постійним — але у тих межах, які запобігатимуть “перегріву” державної машини і процесам дестабілізації. Чим більше “відкритою” і залежною від громадської думки є влада, тим більшою є відповідність державної політики національним інтересам.

Зараз видна уся слабкість розбалансованої держави та інших політичних інститутів. Час від часу різні країни переживали такі періоди — в 30-ті роки ХХ ст. суспільства США, Німеччина, Італія, Франція та інші держави під час першої світової кризи — економічної та соціальної. Дві країни, одночасно знайшли вихід з кризи, хоча і в різних політичних напрямках. Обидві держави — США і Німеччина — почали відновлення економіки і соціальної сфери з будівництва автодоріг і дешевого житла. Таким же шляхом пішла Польща в 1990—2015 рр.

Держави пішли навіть на зростання маси грошей в обігу. Справа в тому, що вкладення грошей в дорожнє будівництво — це вкладення в національну економіку і сільське господарство (зв’язок міста і села, доставка сільгосппродукції до міста і т. д.) це розв’язання транспортної проблеми у державі, це нові робочі місця (на дорожньому будівництві, кар’єри, асфальтові і бетонні забори, металургія, конструкторські інститути і бюро і т. д.). Будівництво житла — це теж розгалуження індустрії праці.

Але керівництво України не вивчає світовий досвід, не хоче його використовувати. Воно краще піде корупційним шляхом — зробить грошову емісію, роздасть банкам гроші, отримає на цьому свій корупційний прибуток (“відкати”, хабарі), банки частково роздадуть ці гроші як позички, а частково просто вкрадуть (через штучне банкрутство або штучні схеми крадіжок), а суспільство буде знову пограбоване, тут такий політичний інститут як держава буде використаний як інструмент злодійської політики звичним шляхом правлячою групою.

В сучасному українському суспільстві влада списує свою злодійську політику і бездіяльність на війну, що далеко від істини і моралі. Війна складний соціальний феномен. З одного боку, вона висмоктує державні і народні ресурси, несе з собою значні людські жертви, розвалює регіони, де йде війна і т.п. А з іншого — згуртовує політичну націю, дає нові робочі місця в оборонній і примикаючих галузях промисловості, є “Локомотивом” науково-технічного та інтелектуального прогресу і т. д.

Але політичне керівництво України не хоче розуміти очевидних істин. Воно краще купить застаріле військове обладнання за кордоном, “наварить” свій корупційний прибуток на цих операціях. А українські підприємства, які можуть випускати більш сучасне, більш ефективне, більш дешеве обладнання, зброю — стоять.

Тобто, такий політичний інститут як держава продовжує трансформуватися як суто корупційний орган, а люди, які в ньому працюють лише імітують реформи і продовжують бути частиною корупційного спрута, що “спіймав” суспільство в смертельний “захват” і продовжує висмоктувати з нього соки.

При чому держава, в порушення Конституції України, знижує зарплати, пенсії (а з допомогою девальвації робить те ж само). І вона досягла своєї

антигуманної мети — Україна сама бідна країна Європи (жебракська країна, яка жебракує у всьому світі), країна, яка не довіряє політичним інститутам, у якій знову неймовірно висока соціальна напруженість. Україна знову готова до нового соціального вибуху.

***

Дослідження процесів трансформації політичних інститутів спирається на раціональні пізнавальні підходи: конкретно-історичний, цивілізаційний, структурно-функціональний, порівняльний, синергетичний, класово-груповий, системний та інші.

Головне щоб дослідження було комплексне, конкретне, спиралося на дослідження політичної практики. Теорія без зв'язку з практикою втрачає свій пізнавальний потенціал. Наприклад, якщо ми застосовуємо системний підхід, то зобов'язані досліджувати усю систему інститутів і на національному, і на регіональному рівнях, і на рівні самоврядування, аналізуючи вертикальні і горизонтальні взаємозв'язки. Структурно-функціональний підхід дозволяє вивчати внутрішню структуру політичних інститутів, їх функції, зміни в інститутах в соціальному просторі і часі. Наприклад, якщо взяти функціонування політичних інститутів в розрізі забезпечення національної безпеки, то ми побачимо, що у України немає вічних друзів і ворогів. Якщо змінюється система “товариш—ворог”, то оперативно змінюється структура і функції політичних інститутів згідно конкретно-історичного підходу. Одна справа, коли Росія була лояльним партнером, інша — коли вона агресор, експансіоніст. Політичні інститути повинні динамічно, гнучко відреагувати і змістовно, і функціонально на зміну конкретно історичної ситуації.

Повинен враховуватися не тільки феномен організації (створення нових політичних інститутів, наприклад, Антикорупційного бюро, трансформації інститутів “зверху” — реформа МВС), але і самоорганізації (синергетики) — Майдани, добровольчі збройні формування і т. д. Феномен самоорганізації важливий не тільки сам по собі, але й тому, що він змушує інститути влади оновлюватися, працювати більш ефективно.

Інституціоналістський комплексний підхід до аналізу суспільства — це комплексний підхід до суспільства як до системи інститутів, де політичні інститути займають своє місце. Тому вони аналізуються не тільки самі по собі, але як частина загального, цілого в зв'язку з функціонуванням з економічними, правовими, ідеологічними, інформаційними та іншими суспільними інститутами. Політика важлива сфера суспільного життя і піддається впливу інших його сфер, рівнів. Навіть професійні політики повинні пам'ятати про це.

Myhalchenko M.

Theoretical and methodological bases of research protsesivtransformatsiyi modern political institutions of Ukraine

The author characterized by concrete historical, civilizational, structural and functional, comparative, synergistic, class-group, and other systematic approaches in the study of the processes of transformation of political institutions.

Key words: *political institutions, political processes, political analysis, systems analysis, formation methodology, methodological principles.*

Література

1. Дюркгейм З. Самоубийство: социологический этюд / З. Дюркгейм; пер. с фр. с сокр., под ред. В. А. Базарова — М., 1994. — 399с.
2. Каждый третий украинец предлагает расстрелять за коррупцию, 5.01.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://news.mail.ru/inworld/ukraine/society/20656257/>
3. Полевые командиры Путина выходят из-под контроля, 11.06.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.inopressa.ru/article/10Jun2015/inotheme/nato_rus_obzor.html
4. Только 18% украинцев хотят отвоевать Крым (опрос), 4.01.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://news.liga.net/news/politics/4637205-tolko-18ukrainshev_khotvat_otvoevat_krym_opros.htm
5. Українці вважають суд найбільш корумпованою структурою в країні (опитування), 17.06.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/1090466-ukraiintsi-vvaiavut-sud-navbilsh-korumpovanovu-strukturovu-v-kraiini-opituvannva.html>
6. Украинцы вручили Яценюку и Порошенко черную метку, 26.05.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://vesti-ukr.com/strana/101024-ukrainc-vruchili-iaceniuku-i-poroshenko-chernuiu-metku>
7. Хантингтон С. Вооруженные силы и демократии. Реформирование военно-гражданских отношений / С. Хантингтон [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.politnauka.org/library/dem/hant.php>
8. Чи потрібно Україні вступати до Європейського Союзу? — 4.08.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/08/150804_dif.sociology_trust_rate_vs
9. Чи хочуть українці вступу до НАТО — загальнонаціональне опитування (вересень), 4.06.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dif.org.ua/polis/2014poils-hochut-ukn.htm>
10. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році”, 4 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.adm-pl.gov.ua/news/shchorichneposlannya-prezidenta-ukravini-do-verhovnovi-radi-ukrayini-pro-vnutrishnie-ta-zovnis>
11. Там само.
12. 52% за вступ до ЄС — це мало, багато чи достатньо? — 4.06.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dif.org.ua/mass_media/52-za-vstup-dostatno/htm